

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Розглянуто існуючу методика бухгалтерського обліку фінансових інвестицій, визначено проблематику даного питання для практики бухгалтерського обліку. Запропоновано шляхи удосконалення методики бухгалтерського обліку фінансових інвестицій на основі відображення на рахунках бухгалтерського обліку економічної сутності інвестування

Постановка проблеми. Реформування бухгалтерського обліку за зразком західних облікових систем, руйнування існуючої системи вітчизняного обліку призвело до часткового перенесення вимог міжнародних стандартів на українське підгрунтя, проте, не сприяло поліпшенню та вдосконаленню методики облікового відображення окремих об'єктів. В тому числі, недосконалою є методика бухгалтерського обліку фінансових інвестицій, яка сформована на сьогодні в Україні.

Проте, дослідження нормативних документів з цього питання, а також проблем практичного характеру показало на такі проблеми, як невідповідність існуючої методики бухгалтерського обліку фінансових інвестицій їх економічній сутності, відсутність належної класифікації доходів і витрат від інвестиційної діяльності для цілей складання звітності, і, як наслідок, безсистемність існуючого плану рахунків у частині доходів і витрат, а також неузгодження показників різних форм звітності.

Мета дослідження. Дослідити існуючу методика бухгалтерського обліку фінансових інвестицій та запропонувати напрями її удосконалення.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблематики бухгалтерського обліку фінансових інвестицій займають чільне місце в працях наступних авторів: Н.Г. Богатко [1], Р.В. Бойко [2, 3], М.І. Бондар [4], Ф.Ф. Бутинець [5], І.В. Волошин [6], Я.В. Голубка [7], О.О. Гончаренко [8], З.В. Задорожний [9], Б.А. Засадний [10], Я.Д. Крупка [13], Н.Б. Литвин [14], Л.В. Озеран [15], В.Ф. Палій [16], Н.В. Пошерстник [20], Я.В. Шелест [21] та інші. Проте, невирішеними залишається ряд питань, зокрема, удосконалення системи бухгалтерських рахунків з обліку фінансових інвестицій, розробка єдиного підходу до визнання доходів і витрат інвестиційної діяльності, відображення інформації про них в обліку і звітності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження літературних джерел з питань бухгалтерського обліку фінансових інвестицій, підходів дослідників з проблематики цього питання виявили невирішеність наступних проблемних питань (табл. 1).

Таблиця 1. Проблемні питання бухгалтерського обліку фінансових інвестицій

| № з/п | Питання, яке потребує вирішення | Сутність проблемного питання бухгалтерського обліку фінансових інвестицій |
|-------|--|--|
| 1 | 2 | 3 |
| 1 | Неконвенційність понятійно-категоріального апарату | В економічній енциклопедичній, довідковій та науковій літературі не існує єдиного чіткого визначення фінансових інвестицій. На сьогоднішній день це поняття ототожнюється з поняттям "фінансові вкладення" |

| 1 | 2 | 3 |
|---|---|---|
| 2 | Неузгодженість змісту фінансових інвестицій, яким його наділяють різні вчені, та нормативно-правового трактування | Віднесення до складу операції з фінансового інвестування операцій з різними видами цінних паперів та інших операцій не сприяє створенню єдиного економічно обґрунтованого підходу до трактування фінансових інвестицій відповідно до вимог бухгалтерського обліку |
| 3 | Недосконалість чинного законодавства з питань бухгалтерського обліку фінансових інвестицій | Існують неузгодженості законів України та Положень (стандартів) бухгалтерського обліку з питань сутності інвестиційної діяльності, складових її доходів і витрат та фінансових інвестицій. Крім того, перекладний характер національних положень зумовлює неможливість застосування окремих їх норм до об'єктів українського бухгалтерського обліку |
| 4 | Відсутність єдиної методики бухгалтерського обліку фінансових інвестицій | Впливає з попередньої проблеми, оскільки, нерозуміння та неузгодженість підходів до трактування поняття “фінансових інвестицій” зумовлює відсутність єдиної науково обґрунтованої методики їх обліку |
| 5 | Проблемність оцінки відповідно до вимог чинного законодавства | Наслідуювання вітчизняними положеннями бухгалтерського обліку вимог міжнародних стандартів викликає проблеми, пов'язані безпосередньо з оцінкою фінансових інвестицій, оскільки рівень економічного розвитку України, а також її фінансових інститутів і механізмів не дозволяє на практиці застосувати певні положення |
| 6 | Облікове відображення доходів, витрат та результатів інвестиційної діяльності | Проблемою практичного характеру є те, що чинне законодавство з бухгалтерського обліку регламентує віднесення різних видів доходів і витрат, які виникають в результаті операцій з фінансовими інвестиціями на інші види діяльності, що не відповідає принципу превалювання змісту над формою |

З приводу першого проблемного питання, М.І. Бондар зазначає наступне: “ототожнення понять “інвестиції” з “вкладенням” є невиправданим. Оскільки не можна трактувати всі вкладення як інвестиції, адже в економічному розумінні інвестиції повинні розглядатися як вкладення в створення або поповнення капіталу, а термін “вкладення” має багато різновидностей – від спеціальних та депозитних вкладів у банку, вкладення грошових коштів в необоротні активи, товарні запаси до купівлі цінних паперів” [4, с. 65]. На нашу думку, поняттям “вкладення” можна назвати вкладання коштів не з метою розвитку певної діяльності та економічного росту, а з метою збереження (захисту) від інфляції тощо.

Особливою проблемою бухгалтерського обліку фінансових інвестицій є неузгодженість змісту, яким їх наділяють різні вчені. Зазвичай до фінансових інвестицій відносять вкладення в акції, облігації, деривативи, інші цінні папери та фінансові інструменти, вкладення коштів та інших цінностей у капітал інших юридичних осіб

тощо. Проте, такі невизначеності накладають відбиток і на стан бухгалтерського обліку фінансових інвестицій, вносячи в нього суперечності, а також ускладнюючи застосування методики їх оцінки на практиці.

Пошерстник Н.В. зазначає, що “Тимчасове розміщення вільних коштів підприємства у фінансові активи у вигляді вкладень у цінні папери, дохідні види грошових інструментів, в статутні капітали інших підприємств і організацій називається фінансовими інвестиціями” [20, с. 427]. Крім того, До фінансових вкладень організації відносяться: державні і муніципальні цінні папери; цінні папери інших організацій, у тому числі боргові цінні папери, в яких дата і вартість погашення визначена (облігації, векселі); внески в статутні (пайові) капітали інших організацій (в тому числі дочірніх і пов'язаних господарчих товариств); надані іншим організаціям позики, депозитні внески в кредитних організаціях, дебіторська заборгованість, придбана на підставі уступки права вимоги тощо [20, с. 427].

“Тракування національними стандартами обліку фінансових інвестицій як активів, що утримуються підприємством з метою збільшення прибутку, зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора, – пише проф. Я.Д. Крупка, – є недостатньо чітким і обґрунтованим, оскільки будь-які активи повинні приносити вигоду для власників, засновників, інвесторів. Більш логічним є визначення, за яким фінансовими інвестиціями вважаються вкладення, здійснені в інші (сторонні) суб’єкти господарювання з метою одержання прибутку чи інших вигод. Дане поняття уточнює місце здійснення інвестицій. Капітальні інвестиції – це вкладення підприємства у власну матеріальну базу, фінансовими інвестиціями слід вважати вкладення у сторонні суб’єкти господарювання, здійснені шляхом придбання акцій, облігацій, внесків у статутний капітал та інших формах” [13, с. 15].

Істотними є також проблемні питання щодо законодавчого регламентування бухгалтерського обліку фінансових інвестицій. Так, специфіка змісту нормативних актів ускладнює розуміння економічної термінології. У Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 12 “Фінансові інвестиції” [17], яке є основним з питання обліку фінансових інвестицій, відсутні поняття, які не тільки є суттєвими для обліку зазначених об’єктів, але й містяться в самому тексті стандарту: наприклад, “премія”, “дисконт”, “собівартість фінансової інвестиції” та інші. Це ускладнює порядок облікового відображення фінансових інвестицій, оскільки немає цілісного розуміння процесу їх здійснення. Однак зазначені поняття містяться у різних інструкціях та порядках, зокрема, Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України [12], що вносить неоднозначність в порядок нормативного регулювання операцій з фінансового інвестування.

Крім цього неповним є висвітлення в П(С)БО 12 методики бухгалтерського обліку фінансових інвестицій, наприклад, облікового

відображення фінансових інвестицій при різному характері участі інвестора у формуванні капіталу об’єкту інвестування (внески до статутного капіталу на етапі його формування, придбання цінних паперів на первинному та вторинному ринках). Так, в зазначеному положенні закріплено порядок бухгалтерського обліку інвестицій в асоційовані та дочірні підприємства, а також спільну діяльність. Проте, не визначено порядку обліку фінансових інвестицій, які є вкладеннями в цінні папери.

Саме із зазначених вище проблем і витікає наступна: на підставі неоднозначних трактувань та суперечок з приводу сутності фінансових інвестицій, не можна побудувати науково обґрунтовано методику оцінки та обліку фінансових інвестицій.

Тому, пропонуємо будувати таку методику, спираючись на запропоноване Я.Д. Крупкою трактування фінансових інвестицій. Методика обліку повинна засновуватися, перш за все на класифікації фінансових інвестицій. Для потреб обліку необхідно здійснити дворівневу класифікацію фінансових інвестицій:

– I рівень – за ознакою строковості (довгострокові та короткострокові фінансові інвестиції);

– II рівень – відповідно до об’єктів, у які здійснюється вкладення (інвестиції в акції, в облігації тощо).

Проблемою практичного характеру є нелогічність віднесення доходів та витрат від володіння фінансовими інвестиціями та розпорядження ними. Це зумовлює і неузгодженість різних форм фінансової звітності в частині визначення доходів і витрат від інвестиційної і фінансової діяльності.

Згідно П(С)БО 4 “Звіт про рух грошових коштів” [19], інвестиційна діяльність – придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів. А фінансова діяльність – це діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства.

Проте, згідно П(С)БО 3 “Звіт про фінансові результати” [18] у статті “Інші фінансові доходи” показуються дивіденди, відсотки та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій (крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі).

Таким чином, чітко видно розбіжності між вимогами цих нормативних документів. Тому, доцільним буде порівняти положення зазначених документів у частині визнання доходів і витрат від інвестиційної діяльності (табл. 2).

Таблиця 2. Зміст доходів і витрат від інвестиційної та фінансової діяльності відповідно до вимог П(С)БО 3 “Звіт про фінансові результати” [18] та П(С)БО 4 “Звіт про рух грошових коштів” [19]

| Об’єкт бухгалтерського обліку | П(С)БО 3 “Звіт про фінансові результати” | П(С)БО 4 “Звіт про рух грошових коштів” |
|---|--|---|
| Надходження (придбання) фінансових інвестицій | – | Інвестиційна діяльність (стаття “Придбання фінансових інвестицій”) |
| Відсоток за фінансовими інвестиціями в боргові цінні папери | Фінансові діяльність (стаття “Відсотки одержані”) | Інвестиційна діяльність (стаття “Отримані відсотки”) |
| Дивіденди як результат придбання акцій або часток в капіталі | Фінансові діяльність (стаття “Дивіденди одержані”) | Інвестиційна діяльність (стаття “Отримані дивіденди”) |
| Амортизація дисконту, що утворився в результаті здійснення фінансових інвестицій в боргові цінні папери | Фінансова діяльність (стаття “Інші фінансові доходи”) | – |
| Амортизація премії, що утворилася в результаті здійснення фінансових інвестицій в боргові цінні папери | Фінансова діяльність (стаття “Інші фінансові витрати”) | – |
| Збільшення власного капіталу підприємства, інвестиції в яке обліковуються за методом участі в капіталі | Дохід від участі в капіталі | – |
| Зменшення власного капіталу підприємства, інвестиції в яке обліковуються за методом участі в капіталі | Втрати від участі в капіталі | – |
| Вартість реалізації фінансових інвестицій | Інша звичайна діяльність (стаття “Інші доходи”) | Інвестиційна діяльність (стаття “Реалізація фінансових інвестицій”) |
| Собівартість реалізованих фінансових інвестицій | Інша звичайна діяльність (стаття “Інші витрати”) | – |

Таким чином, існує значна невизначеність щодо складу доходів і витрат від інвестиційної та фінансової діяльності.

Так, утримання фінансових інвестицій підприємством приносить дохід у вигляді дивідендів, що обліковується як дохід від фінансової діяльності. Проте, у разі продажу таких інвестицій, такі операції розглядаються як інвестиційна діяльність.

Тому, пропонуємо розробити єдину методику формування та відображення доходів та витрат від інвестиційної діяльності в обліку та внести зміни і доповнення до складу відповідних рахунків бухгалтерського обліку (табл. 3).

Таблиця 3. Рахунки бухгалтерського обліку, призначені для відображення операцій інвестиційної діяльності підприємства

| Діючий План рахунків [12] | | | Запропоновані до Плану рахунків зміни | | |
|-----------------------------------|------------|--|---|------------|--|
| Рахунок | № суб-рах. | Назва субрахунку | Рахунок | № суб-рах. | Назва субрахунку |
| 72 “Дохід від участі в капіталі” | 721 | “Дохід від інвестицій в асоційовані підприємства” | 72 “Дохід від інвестиційної діяльності” | 721 | “Реалізація фінансових інвестицій” |
| | 722 | “Дохід від спільної діяльності” | | 722 | “Доходи від участі в капіталі” |
| | 723 | “Дохід від інвестицій в дочірні підприємства” | | 723 | “Дивіденди одержані” |
| | | | | 724 | “Відсотки за інвестиціями” |
| | | | | 725 | “Реалізація необоротних активів” |
| | | | | 726 | “Інші інвестиційні доходи” |
| 73 “Інші фінансові доходи” | 731 | “Дивіденди одержані” | 73 “Фінансові доходи” | 731 | “Відсотки одержані” |
| | 732 | “Відсотки одержані” | | 732 | “Інші доходи від фінансової діяльності” |
| | 733 | “Інші доходи від фінансових операцій” | | | |
| 74 “Інші доходи” | 741 | “Дохід від реалізації фінансових інвестицій” | 74 “Інші доходи” | 741 | “Дохід від неопераційної курсової різниці” |
| | 742 | “Дохід від реалізації необоротних активів” | | 742 | “Дохід від безоплатно одержаних активів” |
| | 743 | “Дохід від реалізації майнових комплексів” | | 743 | “Інші доходи від звичайної діяльності” |
| | 744 | “Дохід від неопераційної курсової різниці” | | | |
| | 745 | “Дохід від безоплатно одержаних активів” | | | |
| | 746 | “Інші доходи від звичайної діяльності” | | | |
| 96 “Втрати від участі в капіталі” | 961 | “Втрати від інвестицій в асоційовані підприємства” | 96 “Витрати від інвестиційної діяльності” | 961 | “Собівартість реалізованих фінансових інвестицій” |
| | 962 | “Втрати від спільної діяльності” | | 962 | “Втрати від участі в капіталі” |
| | 963 | “Втрати від інвестицій в дочірні підприємства” | | 963 | “Собівартість реалізованих необоротних активів” |
| | | | | 964 | “Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій” |
| | | | | 965 | “Списання необоротних активів” |
| | | | | 966 | “Інші інвестиційні витрати” |
| 97 “Інші витрати” | 971 | Собівартість реалізованих фінансових інвестицій | 97 “Інші витрати” | 971 | Втрати від не операційних курсових різниць |
| | 972 | Собівартість реалізованих необоротних активів | | 972 | Інші витрати звичайної діяльності |
| | 973 | Собівартість реалізованих майнових комплексів | | | |
| | 974 | Втрати від не операційних курсових різниць | | | |
| | 975 | Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій | | | |
| | 976 | Списання необоротних активів | | | |
| | 977 | Інші витрати звичайної діяльності | | | |

Таким чином, можна забезпечити порівнянність доходів та витрат за відповідними видами діяльності підприємства, а крім того, приведе до узгодженості різних форм звітності у частині визнання доходів і витрат та визначення фінансового результату за кожним видом діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В ході проведеного дослідження було з'ясоване наступне:

1. У зв'язку з перекладним характером національних стандартів бухгалтерського обліку, існує низка проблем, зумовлена, зокрема, і неконвенційністю понятійно-категоріального апарату щодо обліку фінансових інвестицій.

2. Узгодження потребують такі поняття як "інвестиційна діяльність", "фінансові інвестиції" та інші. Що дозволить сформувати єдину науково обґрунтовану методику бухгалтерського обліку фінансових інвестицій виходячи з їх економічного змісту.

3. Не дивлячись на те, що для підприємств інвестиційна діяльність є не основною, вважаємо за доцільне доповнення П(С)БО 12 пунктами щодо порядку бухгалтерського обліку фінансових інвестицій в різні об'єкти зважаючи на рівень розвитку економічних, і в тому числі, фінансових відносин.

4. З огляду на нерозвиненість фондового ринку в Україні, неможливими у застосуванні є вимоги певних нормативних актів, зокрема тих, які наголошують на оцінці фінансових інвестицій за ринковою вартістю.

5. Удосконалення та систематизація існуючого в Україні Плану рахунків бухгалтерського обліку в частині облікового відображення фінансових інвестицій, а також доходів і витрат інвестиційної діяльності сприятиме узгодженості різних форм звітності у частині визнання доходів і витрат та визначення фінансового результату за кожним видом діяльності, а також сприятиме підвищенню якості та аналітичності інформації про фінансові інвестиції для цілей управління.

Проведення подальших досліджень та поглиблення розгляду проблематики бухгалтерського обліку фінансових інвестицій є надзвичайно важливим з огляду на розширення інвестиційної діяльності підприємств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Богатко Н.Г.* Облік та аналіз фінансових інвестицій. – Автореферат дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.06. 04 – Бухгалтерський облік, аналіз і аудит. – Харківська державна академія технології і організації харчування, Харків, 1999.

2. *Бойко Р.В.* Облік і аудит інвестицій (на прикладі підприємств молокопереробної промисловості Західного регіону України). – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.06.04 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Львівська комерційна академія, м. Львів, 2005.

3. *Бойко Р.В.* Оцінка фінансових інвестицій у різних системах обліку // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна, випуск 16. – Львів: Львівська комерційна академія, 2004. – С.126-132.

4. *Бондар М.І.* Класифікація інвестицій з метою обліку // Фінанси, облік і аудит: Збірник наукових праць. Спецвипуск / Відп ред. В.Г. Лінник – К.: КНЕУ, 2006. – С. 61-71.

5. Бухгалтерській фінансовий облік. підручник / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – 5-е вид., перероб. і доп. – Житомир: ЖІТІ, 200. – 726 с.

6. *Волошин І.В.* Особливості обліку інвестицій за методом участі в капіталі // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / За ред. д.е.н., проф. Литвина Б.М. – Тернопіль: Принтер-інформ, 2005. – С. 231-236.

7. *Голубка Я.В.* Шляхи удосконалення обліку інвестицій в спільну діяльність // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / За ред. д.е.н., проф. Литвина Б.М. – Тернопіль: Принтер-інформ, 2005. – С. 198-206.

8. Гончаренко О.О. Облік і аудит інвестиційної діяльності (на прикладі підприємств швейної промисловості). – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.06.04 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. – Київський національний економічний університет, Київ, 2005.

9. Задорожний З.В. Проблеми обліку інвестиційної діяльності // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / За ред. д.е.н., проф. Литвина Б.М. – Тернопіль: Принтер-інформ, 2005. – С. 51-53.

10. Засадний Б.А. Облік і аналіз інвестиційної діяльності підприємств. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.06.04 – Бухгалтерський облік, аналіз і аудит. Львівська комерційна академія, м. Львів, 2004.

11. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України, затверджена Постановою Правління Національного банку України № 358 від 03.10.2005.

12. Інструкція по застосуванню Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена Наказом Міністерства фінансів України № 291 від 30.11.99 р.

13. Крупка Я.Д. Облік і аналіз інвестиційної діяльності підприємств: методологія та організація. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.06.04 – “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит”. Тернопільська академія народного господарства. Міністерство освіти і науки України, Тернопіль, 2001.

14. Литвин Н.Б. Проблеми обліку фінансових інвестицій // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / За ред. д.е.н., проф. Литвина Б.М. – Тернопіль: Принтер-інформ, 2005. – С. 120-123.

15. Озеран Л.В. Аспекти застосування методу участі у капіталі // Бухгалтерський облік

та господарський контроль: минуле, сучасне, майбутнє. Збірник тез та текстів виступів на міжнародній науковій конференції. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – С. 55-57.

16. Палий В.Ф. Современный бухгалтерский учет. – М.: Издательство “Бухгалтерский учет”, 2003. – 792 с.

17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 “Фінансові інвестиції”, затверджений Наказом Міністерства Фінансів № 91 від 26.04.2000 р. зі змінами і доповненнями.

18. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 “Звіт про фінансові результати”, затверджений Наказом Міністерства Фінансів № 87 від 31.03.1999 р. зі змінами і доповненнями.

19. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 “Звіт про рух грошових коштів”, затверджений Наказом Міністерства Фінансів № 87 від 31.03.1999 р. зі змінами і доповненнями.

20. Пошерстник Н.В. Бухгалтерский учет на современном предприятии: учеб.-практ. пособие. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 552 с.

21. Шелест Я.В. Облік і аналіз інвестиційної діяльності підприємств чорної металургії. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.06.04. – “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит”. – Київський національний економічний університет. Міністерство освіти України, Київ, 1998.

ПОНОМАРЕНКО Євгенія Броніславівна – аспірант Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– облік і аналіз фінансових інвестицій

ШИМАНСЬКА Катерина Володимирівна – магістрант кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– проблеми фінансового обліку